

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการด้านอาชีวอนามัยและความปลอดภัยในการทำงานทอผ้า กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านดอนหลวง จังหวัดลำพูน ผู้ศึกษาได้เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล โดยแบ่งออกเป็น 4 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 บริบทของหมู่บ้านดอนหลวง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน

ส่วนที่ 2 ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการด้านอาชีวอนามัยและความปลอดภัยในการทำงานทอผ้า กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านดอนหลวง จังหวัดลำพูน

ส่วนที่ 3 วิเคราะห์ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านอาชีวอนามัย และความปลอดภัยในการทำงานทอผ้า กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านดอนหลวง จังหวัดลำพูน

ส่วนที่ 4 แนวทางการป้องกัน ควบคุมอุบัติเหตุในการทำงานทอผ้า กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านดอนหลวง จังหวัดลำพูน

บริบทของหมู่บ้านดอนหลวงกับการทอผ้าพื้นบ้าน

1. ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโส และกลุ่มสตรีทอผ้า เล่าว่า หมู่บ้านดอนหลวง หมู่ที่ 7 ตั้งอยู่ในเขตอำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน เป็นชาวของเก่าแก่ตั้งบ้านเรือนอยู่ประมาณ ปี พ.ศ. 2352 เดิมชื่อหมู่บ้านกอล่อน สถานที่ตั้งหมู่บ้านปัจจุบันนี้ ในอดีตเป็นสถานที่ค้าวัวค้าควายมาก่อน ต่อมาในรัชสมัยของเจ้ากาวิละ ได้กวาดต้อนผู้คนจากเมืองของประเทศพม่า เข้ามาตั้งบ้านเรือน เพื่อ “เก็บหอมตอมไผ่” มาบูรณะเมืองลำพูนหลังจากการร้างไปคราวสงครามกับพม่า โดยชาวของกลุ่มนี้จึงได้เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ ที่ตั้งหมู่บ้านดอนหลวงซึ่งตั้งอยู่ปัจจุบัน ต่อมาจึงเกิดเป็นชุมชนใหญ่ประกอบกับที่ตั้งของหมู่บ้านอยู่บนที่ดอน จึงมีการเรียกชื่อหมู่บ้านนี้ใหม่ว่า บ้านดอนหลวง คนเมืองที่ชุมชนบ้านดอนหลวงมีการจัดตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ภายในบริเวณบ้านจะอยู่กันหลายครอบครัว อาชีพหลักดั้งเดิมของชุมชนแห่งนี้ คือ ทำการเกษตร ปลูกพืชไร่ ประชากรนับถือศาสนาพุทธ ภาษาที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารกันเรียกว่า “ภาษาของ” ชาวบ้านดอนหลวงดำเนินชีวิตตามแบบอย่างพ่อแม่สืบทอดปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการทอผ้าพื้นบ้าน

1.1 ที่ตั้งหมู่บ้าน

บ้านดอนหลวง ตั้งอยู่หมู่ที่ 7 ตำบลแม่แรง อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง อยู่ห่างจากตัวอำเภอลำปาง 7 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากตัวจังหวัดลำปาง 23 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 334 ตารางกิโลเมตร เป็นที่ทำการเกษตร 799 ไร่ พื้นที่อยู่อาศัยและที่สาธารณะประโยชน์ 132 ไร่

1.2 อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	บ้านบวบกอน (บ้านสันกอดู่) ตำบลแม่แรง
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บ้านมะกอก ตำบลมะกอก
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บ้านสะปึ่ง ตำบลม่วงน้อย
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	บ้านต้นผึ้ง ตำบลแม่แรง

1.3 เส้นทางคมนาคม

การคมนาคมเข้าถึงหมู่บ้าน เริ่มจากทางหลวงหมายเลข 11สายเชียงใหม่-ลำปาง เลี้ยวขวาเข้าเมืองลำปางที่สามแยกคอยดี ข้ามทางรถไฟเลี้ยวซ้ายเข้าสู่ทางหลวงหมายเลข 116 ถนนอ้อมเมืองลำปาง จนถึงแยกสะปึ่ง (เข้าสู่ถนนพหลโยธินสายเก่า) เลี้ยวขวา 100 เมตรเลี้ยวซ้ายเข้าทางรพช. ตรงไปทางเข้าบ้านดอนหลวง ตรงเข้าไปอีก 1 กิโลเมตร จะเห็นซุ้มป้ายหมู่บ้าน หัตถกรรมบ้านดอนหลวง หมู่ที่ 7 ตำบลแม่แรง เดินตรงหน้าเมื่อเข้าเขตหมู่บ้านจะพบเห็นร้านขายสินค้าผ้าฝ้ายทอมือ และวิถีชีวิตของชาวบ้านบ้านดอนหลวง

1.4 ลักษณะด้านประชากร

ประชากรในชุมชนบ้านดอนหลวงส่วนใหญ่มีเชื้อสายชาวยอง นับถือศาสนาพุทธ และใช้ภาษาถิ่น (ภาษาของ) ในการสื่อสารเป็นส่วนใหญ่ ปัจจุบันมีประชากรรวม 220 ครัวเรือน รวมประชากรทั้งสิ้น 717 คน เป็นชาย 344 คน หญิง 373 คน

1.5 ลักษณะการประกอบอาชีพ

ชาวบ้านดอนหลวงประกอบอาชีพทางด้าน เกษตรกรรม เช่น สวนลำไย กระเทียม หอมแดง เป็นหลัก หัตถกรรมและที่สำคัญงานหัตถกรรม การทอผ้าฝ้ายทอมือเป็นอาชีพรอง ซึ่งถือได้ว่าเป็นอาชีพรองของกลุ่มแม่บ้านสตรีที่สืบทอดกันมาตามประเพณี ซึ่งเป็นงานที่สืบทอดฝีมือต่อ ๆ กันมาเป็นส่วนใหญ่ จนเป็นที่กล่าวขานทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศ

2. ความเป็นมาของกลุ่มทอผ้าฝ้ายบ้านดอนหลวง

จากการสอบถามผู้อาวุโสที่ประกอบอาชีพทอผ้าพื้นบ้านมามากกว่า 20 ปี เล่าว่า “... ผ้าทอบ้านดอนหลวง ทอมาตั้งแต่สมัยปู่ยาตาดยาย สืบต่อกันมารุ่นพ่อ รุ่นแม่ แล้วต่อมารุ่นลูก ตอนแรกทำแค่ใช้ในครัวเรือน ไม่ได้ขาย ใช้เป็นผ้าห่มบ้าง เป็นย้อมบ้าง เป็นเครื่องนุ่งห่มทำเองเกือบทั้งสิ้น...” ในอดีตการทอผ้าเพียงเพื่อใช้ในครัวเรือนเท่านั้น แต่ปัจจุบันได้มีการดัดแปลงผ้าทอเพื่อใช้ประโยชน์หลากหลายมากขึ้น ได้แก่ ผ้าตัดเสื้อ ผ้ารองจาน ผ้าม่าน เป็นต้น และจากการสัมภาษณ์คณะกรรมการกลุ่มทอผ้าเล่าว่า กลุ่มทอผ้าเริ่มก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2525 โดยมีสมาชิกเริ่มแรกจำนวน 10 คน ช่วงแรกเป็นการผลิตเพื่อใช้และจำหน่ายในท้องถิ่น ต่อมา มีหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชนได้ให้ความสำคัญและให้การสนับสนุน รวมทั้งกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมที่ได้เข้าไปช่วยเหลือในเรื่องของการผลิต การตลาด เงินทุนหมุนเวียน การอบรมรูปแบบเทคนิคต่าง ๆ จนกลุ่มฯ เริ่มมีความเป็นอยู่เป็นปึกแผ่น ต่อมาประมาณปีพุทธศักราช 2535 เริ่มมีการจัดตั้งกลุ่มทอผ้า และกลุ่มกิจกรรมเครือข่ายบ้านดอนหลวงได้รับคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้านอุตสาหกรรมดีเด่น ประมาณปีพุทธศักราช 2534 เริ่มมีการก่อสร้างศูนย์รวมผลิตภัณฑ์เครือข่ายกลุ่มทอผ้าหัตถกรรมพื้นบ้านเพื่อใช้เป็นสถานที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์และให้ความรู้

หลังจากที่กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ได้เข้าไปสนับสนุนพัฒนาศักยภาพให้กับกลุ่มทอผ้าฝ้ายบ้านดอนหลวงอย่างต่อเนื่อง และคัดเลือกเข้าร่วมโครงการหมู่บ้านอุตสาหกรรมระยะที่ 2 และให้เข้ารับการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ การจัดการกลุ่มเชิงธุรกิจ โดยส่งเสริมพัฒนาปรับปรุงในด้านการพัฒนาคุณภาพการผลิต เทคนิคการย้อมสีฝ้าย การพัฒนาการจัดการกลุ่ม การตลาด การประชาสัมพันธ์ ตลอดจนพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ ปัจจุบันกลุ่มทอผ้าฝ้ายบ้านดอนหลวงได้รับการคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้านอุตสาหกรรมดีเด่น มีการบริหารจัดการกลุ่มอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้กลุ่มทอผ้าฝ้ายบ้านดอนหลวงยังได้รับการคัดเลือกให้เป็นแกนนำหลักเครือข่ายกลุ่มทอผ้าของอำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน และในปีพุทธศักราช 2546 มีการจัดงานแต่งสือวดาลายผ้าฝ้ายดอนหลวง ครั้งที่ 1 ขึ้นมาเพื่อเป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น ปีพุทธศักราช 2547 เริ่มมีการจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบของ Home Stay ปัจจุบันมีการจัดงานแต่งสือวดาลายผ้าฝ้ายดอนหลวงขึ้นเป็นครั้งที่ 5 โดยได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากเทศบาลตำบลแม่แรง ซึ่งเป็นหมู่บ้านหนึ่งในถนนสายวัฒนธรรมและหัตถกรรม และเป็นหมู่บ้านที่ขึ้นชื่อในเรื่องของผ้าฝ้ายทอมือแห่งหนึ่งของอำเภอป่าซาง ทำให้ผลิตภัณฑ์จากบ้านดอนหลวงเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย เป็นที่ยอมรับของตลาดทั้งด้านคุณภาพ และความหลากหลายของผลิตภัณฑ์

กลุ่มทอผ้าฝ้ายบ้านดอนหลวง มีการแบ่งกลุ่มอาชีพหัตถกรรมออกเป็น 6 กลุ่มย่อย ได้แก่ กลุ่มทอผ้าฝืน กลุ่มทอผ้าทุกอย่าง กลุ่มทอผ้าขายเป็นเมตร 2 กลุ่ม กลุ่มตัดเย็บแปรรูปทอพรหม ที่นอน กลุ่มปักผ้าและถักริมผ้า เพื่อความสะดวกในการควบคุมคุณภาพของผลิตภัณฑ์ โดยในแต่ละกลุ่มจะมีประธานกลุ่มย่อยเป็นผู้ดูแล และประธานกลุ่มจะเป็นผู้รับงานและแจกจ่ายให้กับสมาชิกของตน ผลการดำเนินการในปัจจุบันสามารถสร้างรายได้ให้กับสมาชิกในกลุ่มๆ และปัจจุบันมีสมาชิกเพิ่มขึ้นถึง 106 คน โดยมีรายได้ประมาณ 4,000-5,000 บาทต่อคนต่อเดือน ประชากรในพื้นที่ทั้งเด็ก คนวัยทำงาน คนชรา มีงานทำและมีรายได้ ทำให้ปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานออกนอกพื้นที่ลดลง มีการกระจายรายได้อย่างทั่วถึง เศรษฐกิจโดยรวมของหมู่บ้านดีขึ้น

จากคำบอกเล่าของกลุ่มสตรีทอผ้าและผู้อาวุโส ให้ข้อมูลตรงกันว่า สาเหตุที่เลือกประกอบอาชีพทอผ้า “...พออายุมากขึ้น อยู่เฉยๆ ก็ไม่ทำอะไร ก็รับจ้างทอผ้า เมื่อเว้นว่างจากการทำนา ทำไร่ และช่วงฤดูเก็บลำไย ประกอบกับมีกี่ทอผ้าอยู่แล้วที่บ้านจึงรับจ้างทอผ้าเพื่อหารายได้เสริมให้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่ง พวกเขารู้สึกว่าการทอผ้าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต เพราะตั้งแต่เกิดมาก็เห็นกี่ทอผ้า เริ่มหัดเรียน สังเกต เริ่มทอผ้ามาตั้งแต่เด็ก ๆ...” นอกจากนี้ยังมีความต้องการอนุรักษ์ เผยแพร่อาชีพทอผ้าให้แก่บุคคลรุ่นหลัง ๆ ให้คงรักษาวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ความงดงามของผ้าทอต่อไป เนื่องจากว่าลูก ๆ หลาน ๆ สมัยนี้ไม่ค่อยมีความอดทนกับการต้องมานั่งทอผ้านาน ๆ และรายได้ก็น้อย จึงทำให้พวกเขาเข้าไปทำงานนิตยภัตอุตสาหกรรมเป็นจำนวนมาก ทำธุรกิจส่วนตัว ค้าขาย และอาชีพอื่นที่มีรายได้ค่อนข้างแน่นอน แต่พวกเขาก็มีการถ่ายทอดความรู้ อาชีพให้แก่ลูกหลานด้วยเพราะเชื่อว่าสักวันหนึ่งลูก ๆ หลานของพวกเขาจะเห็นความสำคัญกับความงดงามของผ้าทอเหล่านี้ และถ่ายทอดอาชีพนี้สืบไป

ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการด้านอาชีวอนามัยและความปลอดภัยในการทำงานทอผ้า กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านดอนหลวง จังหวัดลำพูน

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นความรู้ที่อยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชน และตัวของผู้อยู่ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่สืบทอดทางวัฒนธรรม การประกอบอาชีพ ทักษะและประสบการณ์ เป็นเวลานานที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากพ่อแม่ ครอบครัวและบรรพบุรุษ มีการสืบทอดต่อ ๆ กันมาและใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม ซึ่งแนวคิดและภูมิปัญญาพื้นบ้านได้ถูกนำมาใช้ในการจัดการ ด้านอาชีวอนามัยและความปลอดภัยในการทำงานทอผ้า ทั้งด้านวัสดุศาสตร์ และกระบวนการทอมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ด้านวัสดุศาสตร์

การทอผ้าฝ้ายของบ้านดอนหลวง เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยขบวนการผลิตเน้นการใช้แรงงานและฝีมือของมนุษย์เป็นหลัก จุดมุ่งหมายเดิมของการผลิตเป็นการผลิตเพื่อประโยชน์ใช้สอยภายในครอบครัวเป็นหลัก ขั้นตอนในการผลิต ตลอดจนอุปกรณ์ดั้งเดิม จึงถูกผลิตและถูกประกอบขึ้นโดยใช้ภูมิปัญญา และฝีมือของคนในครอบครัวแทบทั้งสิ้น วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตก็หาได้จากภายในชุมชนเพื่อใช้แก้ปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสมรวมทั้งการเรียนรู้ดูแลสุขภาพตนเองให้สมบูรณ์แข็งแรง เพื่อให้ปราศจากโรคร้ายไข้เจ็บ นับเป็นสิ่งที่กลุ่มสตรีทอผ้าให้ความสำคัญ เนื่องจากการเจ็บป่วยเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้กับทุกคนตลอดเวลา จึงแสวงหาวิธีในการป้องกันตนเองจากโรคร้ายไข้เจ็บ และวิธีในการมีสุขภาพดี ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ล้วนมีผลมาจากปัจจัยทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อ อันมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการดูแลสุขภาพของกลุ่มสตรีทอผ้าเอง โดยอาศัยภูมิปัญญาแทบทั้งสิ้น

จากคำบอกเล่าของกลุ่มสตรีทอผ้าและผู้อาวุโส เล่าว่า ความรู้ในการดูแลสุขภาพ และการป้องกันอันตรายต่าง ๆ ในขณะปฏิบัติงานนั้น ได้รับการถ่ายทอด และเรียนรู้มาจากสมาชิกในครอบครัว และเพื่อนบ้าน ด้วยการได้รับประสบการณ์มาด้วยตนเอง หรือจากการสังเกตเห็นว่าปฏิบัติแล้วได้ผล แล้วจึงนำไปปฏิบัติตาม เช่น การจัดบริเวณสำหรับทอผ้า จะใช้บริเวณใต้ถุนบ้านหรือบริเวณพื้นที่ว่างด้านข้างตัวบ้าน ซึ่งเป็นบริเวณที่โล่ง มีอากาศถ่ายเทได้สะดวก นอกจากนี้เวลาที่ทอผ้าส่วนใหญ่มักจะทอผ้าในตอนกลางวัน เพราะมีแสงสว่างเพียงพอ ประกอบกับเป็นที่โล่งอากาศถ่ายเทได้สะดวก และมีลมพัดผ่านตลอด

1.1 วัสดุอุปกรณ์

สำหรับที่มาของอุปกรณ์ทอผ้าทั้งหมด ล้วนผลิตขึ้นด้วยคนในครอบครัว อุปกรณ์ทั้งหมดจะใช้ไม้เนื้อแข็งและไม้ไผ่ ถูกสร้างโดยหัวหน้าครอบครัวหรือผู้ชายในครอบครัว เช่น ที่ที่ใช้สำหรับทอผ้า บางหลังมีอายุหลายสิบปี บางหลังเป็นมรดกตกทอดมาตั้งแต่ รุ่นย่ายายมาสู่หลาน ก็ยังสามารถใช้งานได้ดี และจากการสังเกตก็ทอผ้าที่ใช้ก็ยังอยู่ในสภาพที่ดี ไม่มีการชำรุด หรือแตกหัก ประกอบกับการเก็บไว้ในที่ร่มตลอดเวลา จึงถูกรบกวนจากสภาพแวดล้อมไม่มากนัก ทำให้การผุพังมีน้อย สามารถใช้งานได้นาน จึงทำให้มีความแข็งแรง ทนทานหลายสิบปี แต่มีที่บางหลังที่มีปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพการใช้งาน จะมีก็เพียงแต่ความต้องการในการใช้ผ้าของผู้ใช้ที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ ตลาดนิยมใช้ผ้าหน้ากว้างขึ้น ก็ที่มีขนาดเล็กจึงต้องถูกดัดแปลงซ่อมแซมขยายขนาดให้มีความกว้างมากขึ้น การซ่อมแซมหรือปรับปรุงที่ทอผ้านั้นก็จะซ่อมแซมโดยหัวหน้าครอบครัว ส่วนอุปกรณ์ ที่นำมาใช้ซ่อมแซมก็เลือกเป็นไม้ที่มีความแข็งแรง เนื่องจากไม่พุงง่าย

แต่ก็มีอุปกรณ์บางชิ้นที่มีการปรับเปลี่ยนให้ง่ายต่อการใช้ คือ มะกั๊ก มักจะใช้สำหรับขั้นตอนการกวักฝ้าย ในอดีตมะกั๊กจะใช้เครื่องมือที่สานด้วยไม้ไผ่ ในปัจจุบันชาวบ้านได้มีการปรับใช้กระป๋องนมหรือกระป๋องสีแทนมะกั๊กแบบเดิม เนื่องจากลักษณะของกระป๋องนมที่มีความเรียบ แข็งแรง เมื่อนำไปกวักฝ้าย ฝ้ายจะไม่เกาะเกี่ยวกับมะกั๊ก โดยเทคนิคการปรับเอากระป๋องนมแทนมะกั๊กไม้ไผ่นั้นเป็นการแนะนำจากประธานกลุ่ม ซึ่งได้ไปเห็นแบบอย่างมาจากการไปอบรมจากโครงการฝ้ายแกมไหม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในระยะแรกของการแนะนำก็ยังไม่ค่อยมีชาวบ้านมาเปลี่ยนใช้มะกั๊กกระป๋อง ต่อเมื่อช่างทอผ้าได้มีการทดลองใช้จริงด้วยตนเอง และพบว่ามะกั๊กช่วยลดปัญหาการเกาะเกี่ยวของฝ้าย จึงได้มีการหันมานิยมใช้มะกั๊กมากขึ้น

จากคำบอกเล่าของกลุ่มสตรีทอผ้า เล่าว่า เวลาจะใช้วัสดุอุปกรณ์แต่ละครั้ง ก็จะต้องมีการตรวจสอบอุปกรณ์ที่ใช้ก่อนว่าอยู่ในสภาพดีหรือไม่ เมื่อพบอุปกรณ์ชำรุดก็จะซ่อมก่อน และทดลองใช้ก่อนว่าสามารถใช้งานได้ เช่น มะกั๊กกระป๋องนม ถ้ากระป๋องมีลักษณะไม่เรียบ ถ้านำไปใช้จะทำให้เส้นฝ้ายขาดง่าย และบ่อขึ้น เป็นต้น จะช่วยให้ไม่สูญเสียเส้นฝ้ายและไม่เสียเวลา นอกจากนี้สมาชิกทอผ้าท่านหนึ่ง เพิ่มเติมว่า “..เมื่อได้รับบาดเจ็บจากการทำงาน เช่น ได้รับบาดเจ็บ แผล มักจะใช้หญ้าดอกขาว (ต้นสาบเสือ) เอาเฉพาะใบมาโขลกละเอียดแล้วพอกไว้ที่บาดเจ็บ จะช่วยให้แผลแห้งเร็ว หรือไม่ก็ใช้ว่านหางจระเข้ ทาที่แผลก็ช่วยได้..”

1.2 วัตถุดิบและแหล่งที่มา

จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโส เล่าว่า ในอดีตการปลูกฝ้ายก็จะปลูกกันบริเวณบ้าน ปลูกเพียงไม่กี่ต้นเท่านั้น เป็นพืชล้มลุกที่มีขนาดลำต้นไม่ใหญ่นัก ความสูงประมาณ 1-2 เมตร ลำต้นมีลักษณะกลม ผิวเรียบ ลักษณะใบเป็นใบเดี่ยว จัดเรียงแบบสลับ ปลายใบแหลม ส่วนขอบของใบมีลักษณะหยัก เป็นพืชที่ปลูกได้ดี ในดินแทบทุกชนิด แต่ชอบดินร่วนปนทราย เพราะดูดซึมน้ำและระบายน้ำได้ดี

1.3 การย้อมฝ้าย

สีย้อมฝ้าย แบ่งเป็น 2 ชนิด คือ สีย้อมธรรมชาติ ในปัจจุบันหมู่บ้านดอนหลวง มีการย้อมสีเส้นด้ายด้วยวัสดุจากธรรมชาติอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก เพราะวิธีการย้อมค่อนข้างยุ่งยาก ซับซ้อน สีที่ได้จะเป็นสีอ่อน ๆ ไม่สดฉูด และสีไม่ติดทน และสีย้อมเคมี ปัจจุบันมีการย้อมสีเส้นฝ้ายโดยใช้สีเคมีกันเป็นจำนวนมาก เพราะมีข้อดีขึ้น สามารถตากในที่กลางแจ้งได้ สีไม่ตก ไม่ซีด และราคาของสีเคมีก็ไม่แพงมากนัก ที่สำคัญคือสามารถย้อมได้ง่ายไม่ยุ่งยาก

วิธีการย้อม มีขั้นตอนดังนี้

- 1) ต้มน้ำให้เดือดตลอดเวลา
- 2) เตรียมน้ำย้อม โดยใช้อัตราส่วนของการใช้สีต่อน้ำหนักเส้นฝ้ายที่ใช้ คือ น้ำร้อน 10 ลิตร ต่อฝ้าย 30 ตอง (ใจ) ต่อสี 3 ชอง
- 3) ใช้ไม้คนน้ำย้อมให้เข้ากันให้ทั่ว
- 4) นำเส้นฝ้ายที่เตรียมจะย้อมนำไปต้มในน้ำร้อนธรรมดาประมาณ 2-3 ชั่วโมง เพื่อให้ฝ้ายมีการอยู่ตัวหรือถ้าต้องการความรวดเร็วก็ใช้วิธีการทุบ โดยนำไม้ที่คนน้ำย้อมมาทุบกับฝ้ายก่อนเพื่อให้ฝ้ายนิ่มอยู่ตัว เวลาที่ย้อมสีจะได้เท่ากัน
- 5) นำเส้นฝ้ายที่ผ่านการต้มหรือทุบแล้วไปใส่ในน้ำย้อมที่เตรียมไว้
- 6) ใช้ไม้คนสีให้เข้ากันประมาณ 2 – 3 นาที หรือจนกระทั่งสีของน้ำย้อมนั้นใส
- 7) นำเส้นฝ้ายไปแกว่งในน้ำสะอาดอีกประมาณ 5 นาที
- 8) นำเส้นฝ้ายขึ้นมาบิดให้แห้ง เตรียมนำไปสาวกระตุกให้เส้นยืดและแห้ง

จากคำบอกเล่าของกลุ่มสตรีทอผ้า เล่าว่า “...การย้อมเส้นด้ายไม่ได้ย้อมเป็นประจำทุกวัน จะย้อมเวลาที่มีลูกค้าสั่งสินค้าว่าต้องการใช้สีอะไร ความเข้มของสีเพียงใด จึงจะย้อมแต่ก็ย้อมไม่บ่อยนัก ส่วนน้ำที่เหลือก็จะนำเส้นฝ้ายมาย้อมเพื่อจะใช้น้ำย้อมให้หมด จึงไม่ค่อยมีปัญหา หรือส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และคนในชุมชน...” จากการสัมภาษณ์พร้อมการสังเกตบริเวณที่ย้อมเส้นฝ้าย ตลอดจนวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการย้อม จะเห็นได้ว่าไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และบริเวณใกล้เคียง ซึ่งสังเกตได้จากต้นไม้ ใบหญ้า และบริเวณร่องน้ำหลังบ้านในสะอาด นอกจากนี้สมาชิกทอผ้าท่านหนึ่ง เพิ่มเติมว่า “...อดีต เวลาย้อมฝ้ายย้อมสีธรรมชาติ ไม่เคยเกิดอาการเจ็บป่วยหรือได้รับการบาดเจ็บจากขั้นตอนการย้อม พวกเขามีเชื่อว่าวัสดุที่นำมาใช้ก็ไม่ใช่เป็นอันตราย ประกอบกับวัสดุที่นำมาใช้ยังสามารถนำมาปรุงอาหาร และใช้เป็นยาสมุนไพรรักษาโรคได้ด้วย แต่มีบางคนเกิดอาการผื่นคันจากการย้อม มักจะใช้เหง้าขมิ้นทาผิวที่เกิดผื่นคัน ทาทั้งไว้สักรู้ว่าอาการผื่นคันก็ยุบลง และไม่เกิดอาการคันอีก ขมิ้นโดยปกติมักปลูกกันไว้ตามบ้าน เพราะใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง ทั้งใช้เป็นยา และปรุงแต่งอาหาร...”

1.4 กระบวนการผลิตผ้าทอพื้นบ้าน

กระบวนการผลิตผ้าทอพื้นบ้านของชาวบ้านดอนหลวง มีขั้นตอนการผลิตอยู่

3 ขั้นตอน ดังนี้

1) การเตรียมฝ้าย

ในอดีต ฝ้ายที่ถูกเตรียมขึ้นเพื่อใช้ทอจะเป็นฝ้ายที่เตรียมโดยฝีมือของชาวบ้าน ด้วยกันเอง ซึ่งกระบวนการเตรียมฝ้ายหรือปั่นฝ้ายนี้ค่อนข้างมีวิธีการที่ยุ่งยากซับซ้อน จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโส เล่าขั้นตอนการเตรียมเส้นฝ้ายคร่าว ๆ มีขั้นตอนดังนี้

1.1) นำดอกฝ้ายที่ได้จากต้นฝ้ายที่ปลูกไว้มาตากแดดไว้ประมาณ 1 วัน

1.2) นำฝ้ายที่ตากแดดไว้มาอ้ว (อีดฝ้าย) เพื่อให้เม็ดของฝ้ายออกจากดอกฝ้าย

1.3) นำฝ้ายที่ผ่านการอ้ว (อีดฝ้าย) มาตากแดดอีกประมาณ 6 ชั่วโมง

1.4) นำฝ้ายที่ผ่านการตากแดด ไปคืดเพื่อให้แตกตัวเป็นนุ่น (การปลดดอกฝ้าย) แล้วนำไปดัดที่กระดาน หรือโต๊ะดัดฝ้ายให้เป็นลิ้ว (การกักฝ้าย) ขนาดเท่ากับนิ้วมือ มีความยาวประมาณ 20 เซนติเมตร

1.5) นำลิ้วฝ้ายที่ได้ไปปั่นเพื่อให้เป็นเส้นด้ายโดยใช้หลา นำเป็มาเป็ฝ้ายออกจากหลา ให้เป็นนัย (ใจ)

1.6) เมื่อได้ฝ้ายเป็นนัย (ใจ) แล้วเก็บในตู้เพื่อนำไปข้อมในขั้นตอนต่อไป

จากคำบอกเล่าของกลุ่มสตรีทอผ้า เล่าว่า ในปัจจุบันไม่นิยมผลิตเส้นฝ้าย เนื่องจากมีขั้นตอนที่ยุ่งยาก และเส้นฝ้ายที่ผลิตออกมาไม่เรียบ เวลานำไปทอ ผ้าที่ได้ไม่สวยงาม ปัจจุบันนิยมใช้เส้นฝ้ายสำเร็จรูปที่มีขายตามท้องตลาดแทน เพราะว่าฝ้ายจากโรงงานมีความเหนียว คงทน ขนาดของเส้นใยมีมาตรฐาน มีสีสันทให้เลือกหลากหลาย ประกอบกับความต้องการของผู้บริโภคในตลาดที่สูงขึ้น กลุ่มทอผ้าจึงต้องเร่งผลิตผ้าทอให้มีจำนวนมากและเพียงพอกับความต้องการซื้อ และความต้องการเงินทุนเพื่อนำมาใช้ในครอบครัว นอกจากนั้นผู้อาวุโสท่านหนึ่งเล่าว่า ชาวบ้านไม่นิยมการปลูกฝ้าย กระบวนการแลกเปลี่ยนฝ้ายดิบจึงไม่ค่อยมี และเสียเวลาในการเก็บฝ้าย หากมีฝ้ายปริมาณที่มากพอที่จะผลิตเส้นฝ้ายเอาไว้ใช้เอง จึงจะนำไปทำในขั้นตอนอื่นต่อไป อีกเหตุผลหนึ่งคือ ฝ้ายที่นำมาผลิตค่อนข้างมีฝุ่นละออง ในอดีตขณะที่มีการผลิตเส้นฝ้ายก็จะใช้ผ้าปิดจมูกไว้เพื่อป้องกันฝุ่นละอองเข้าปาก เข้าจมูก แต่มีบางครั้งก็ไม่ใช้อะไรปิดเลย ก็ทำให้มีอาการไอ จามบ้าง แต่ก็ถือว่าเป็นเรื่องปกติ เพราะไม่ค่อยเกิดการเจ็บป่วยหลังจากมีอาการดังกล่าว จึงทำให้ชาวบ้านไม่นิยมปลูกและผลิตเส้นฝ้ายด้วยฝีมือตัวเอง

2) การเตรียมหูก

การเตรียมหูก คือ การนำเส้นฝ้ายมาเตรียมและเรียงกันให้พร้อมสำหรับใส่กึ่งเพื่อทอผ้า กระบวนการเตรียมหูกจัดว่าเป็นขั้นตอนที่ยุ่งยากกว่าขั้นตอนการเตรียมเส้นฝ้าย ขั้นตอนนี้กลุ่มสตรีทอผ้าและผู้อาวุโสเล่าว่า จะต้องมีความตั้งใจ อาศัยความชำนาญ และมีสมาธิ ซึ่งขั้นตอนนี้เป็น

ขั้นตอนที่ยุงยาก เพราะเกี่ยวข้องกับการคิดคำนวณเส้นฝ้าย การสร้างลายและสีสันของผ้า ผู้ที่จะทำขั้นตอนนี้ได้จึงต้องเป็นผู้ชำนาญในการทอผ้าชนิดต่าง ๆ เป็นอย่างดีซึ่งก็มักจะเป็นคนในวัยกลางคนขึ้นไป การเตรียมหูกมีขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

2.1) การกวักฝ้าย คือ การนำฝ้ายมาจัดระเบียบในขั้นต้นก่อนที่จะนำไปขึ้นเครื่องหูกเป็นเส้นยืน และเป็นการเตรียมฝ้ายก่อนนำไปกรอใส่แกนหลอดเพื่อใช้ในการทอเป็นเส้นพุ่งต่อไป การกวักฝ้ายจะใช้เครื่องมือที่สานด้วยไม้ไผ่ เรียกว่า “มะกวัก”

2.2) การกรอฝ้าย (การเตรียมเส้นพุ่งหรือที่เรียกว่า “การมัดแกนหลอด”) เป็นการทำด้ายเส้นพุ่ง เพื่อบรรจุลงในกระสวย เริ่มจากการนำใจฝ้ายใส่กวางหรือใส่กวัก็ได้นำแกนไม้ที่ทำจากกิ่งไผ่ขนาดเล็กกลวงกลางตลอด เสียบเข้ากับเหล็กในของฝืนน นำเส้นฝ้ายจากกวัหรือ กวางมาพันกับแกนไม้ หมุนกงฝืนนให้ฝ้ายพันแกนไม้จนเต็มเป็นหลอดรูปรี บรรจุลงในกระสวยพุ่งเป็นเส้นพุ่งต่อไป

2.3) การเตรียมเส้นยืนหรือการฮ้วนเครื่องหูก เป็นการนำฝ้ายจากมะกวักมาเตรียมไว้เป็นเส้นยืนในการทอผ้า การหวนหูกจัดเป็นขั้นตอนที่ยุงยาก เนื่องจากจะต้องนับจำนวนเส้นฝ้ายให้มีจำนวนพอดีกับขนาดของฟืม รวมทั้งยังเป็นขั้นตอนที่ของการจัดระเบียบให้กับลวดลายและสีสันของผืนผ้า จากคำบอกเล่าของกลุ่มสตรีทอผ้าและผู้อาวุโส เล่าคล้ายกันว่า การหวนหูกต้องใช้ความรู้ ความชำนาญมากกว่าขั้นตอนอื่น ๆ เพราะถ้าหากมีการผิดพลาดแล้วจะทำให้ผ้าที่ทอออกมานั้นผิดหรือไม่สมบูรณ์ไปตลอดทั้งผืน และนำไปขึ้นเครื่องหูกแล้วจะไม่สามารถแก้ไขได้อีก ทั้งนี้เพราะฝ้ายยืนซึ่งเป็นเส้นหลักในการทอจะยึดติดอยู่กับหูกตลอดเวลาของการทอ ฝ้ายที่หวนหูกเสร็จแล้วทั้งหมดเรียกว่า “เครื่องหูก”

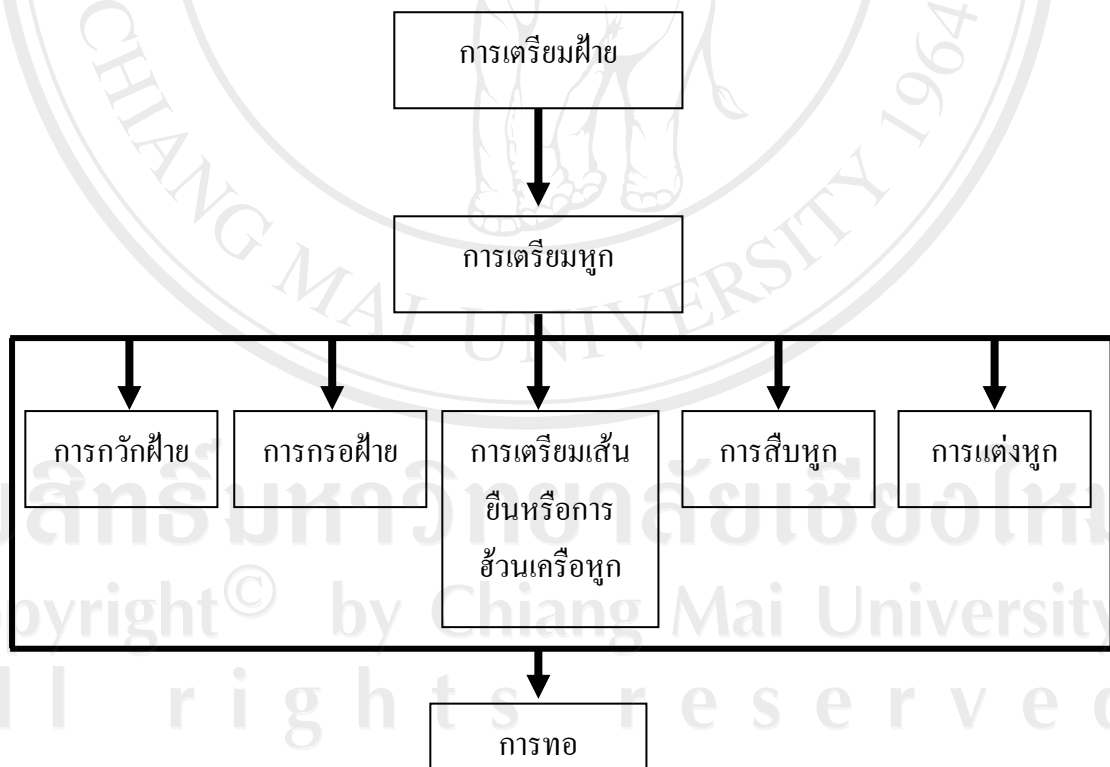
2.4) เครื่องมือที่ใช้ในการหวนหูก เรียกว่า “พะขอ (ฝ้ายขอ)” มีลักษณะเป็นไม้มีซี่คล้ายฟันคราดอยู่ 2 ด้าน ซึ่งใช้เป็นหลักในการเชื่อมโยงเส้นฝ้ายในการหวนหูก เครื่องมือนี้มีระยะกำหนดความยาวของผ้าแต่ละชนิดในตัวแตกต่างกันขึ้นกับลักษณะการใช้งาน จากการสังเกตเครื่องมือนี้จะมีทั้งที่เป็นไม้ และที่ทำด้วยเหล็ก ขึ้นอยู่กับความสะดวกของผู้ทอผ้า และปัจจัยด้านอื่น ๆ เช่น ค่าใช้จ่าย บริเวณการตั้งเครื่องมือ เป็นต้น

2.5) การสืบหูก เป็นการนำเครื่องหูกแล้วผูกโยงเข้ากับกัทอผ้า แล้วนำฝ้ายที่ติดอยู่กับเครื่องหูกมาต่อเข้ากับเส้นฝ้ายเดิมที่ติดอยู่กับฟืมและเขา (เป็นตัวแยกฝ้ายเส้นยืนเพื่อสอดฝ้ายจากเส้นพุ่งจากกระสวย) ซึ่งจะใช้ในการทอผ้าต่อไป

2.6) การแต่งหูก เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการเตรียมหูก คือ การนำเครื่องหูกที่ผูกโยงกับกึ่งแล้วทำการประกอบขอบพื้ม ผูกเขา เข้ากับไม้เหยียบ 2 อัน (ไม้ตั้นย่ำ) ซึ่งใช้เหยียบขึ้นลง สัมพันธ์กับเขาผูกเส้นขึ้นกับไม้แกนพันผ้าก็จะ ได้หูกที่พร้อมสำหรับการทอ

3) การทอผ้าทั่ว ๆ ไป

การทอผ้าโดยทั่ว ๆ ไป คือ การทำให้เกิดการขัดกันระหว่างเส้นยืนกับฝ้ายเส้นพุ่ง โดยใช้วิธีเท้าเหยียบไม้เหยียบหูก (ไม้ตั้นหย่ำ) การทอธรรมดาจะใช้ไม้เหยียบหูก 2 อัน เหยียบขึ้นลง สลับกัน ไม้เหยียบหูกจะผูกติดกับเขา ซึ่งฝ้ายเส้นยืนแต่ละเส้นจะสอดอยู่กับเขาทั้ง 2 อันในลักษณะ สลับกัน เมื่อเหยียบไม้เหยียบหูกอันหนึ่งลง ตัวเขาก็จะถูกทำให้ต่างระดับกันโดยอันหนึ่งยกขึ้น อีกอันหนึ่งจะต่ำลงทำให้เกิดช่องว่างระหว่างฝ้ายเส้นยืน ผู้ทอจะนำฝ้ายที่กรอใส่แกนหลอดที่เตรียมไว้ ซึ่งบรรจุอยู่ในกระสวยลักษณะคล้ายเรือ พุ่งผ่านช่องว่างของเส้นยืนดังกล่าวจากด้านหนึ่งไปสู่อีก ด้านหนึ่ง ให้เส้นฝ้ายขวางตัวกับแนวเส้นยืนแล้วใช้พื้มกระแทกให้เส้นฝ้ายเข้ากับผืนผ้า และจะทำการทอในลักษณะนี้ไปเรื่อย ๆ จนเสร็จเป็นผืนผ้าตามต้องการ

ภาพ 3 กระบวนการผลิตผ้าทอพื้นบ้าน

2. ด้านกระบวนการทอผ้า

การทอจะมีไม้เหยียบ 2 อัน เมื่อเหยียบไม้เหยียบข้างใดข้างหนึ่งลงเส้นด้ายจะแยกสลับกัน ใช้กระสวยที่ใส่แกนหลอดเส้นพุ่ง พุ่งผ่านเส้นยืน ปล่อยไม้เหยียบขึ้น กระทบพีมเข้าหาลำตัวให้พื้นผ้าแน่น เมื่อทอได้ผ้ายาวสุดช่วงแขนผู้ทอแล้ว ต้องพันผ้าเก็บกับไม้สะปั่น โดยคลายเส้นยืนที่ผูกกับก๊วไว้ก่อนพันผ้าเข้ากับสะปั่น ผูกเส้นยืนกับคานกึ่งให้ตึงเริ่มทอต่อไปเรื่อย ๆ จนเสร็จเป็นผืนผ้าตามต้องการ จากการสังเกตผู้ที่ทอผ้า จะใช้ผ้าปิดจมูกขณะทอไปด้วย จากคำบอกเล่าของกลุ่มสตรีทอผ้าท่านหนึ่งเล่าว่า ในอดีตผู้ทอผ้าจะไม่ใช้ผ้าปิดจมูกเลย ไม่ได้สนใจว่าจะมีฝุ่นละอองจากเส้นฝ้ายซึ่งเป็นอันตรายต่อร่างกาย แต่เคยมีคำบอกเล่ากันว่าที่ตัวอำเภอป่าซาง มีคนเสียชีวิตจากโรคปอดฝุ่นฝ้าย ทำให้พวกเขาให้ความสำคัญกับการใช้ผ้าปิดจมูกทุกครั้งขณะทอ

และจากคำบอกเล่าของนักพัฒนาชุมชน อำเภอป่าซาง เล่าว่า เมื่อมีข่าวการเสียชีวิตจากโรคปอดฝุ่นฝ้ายในโรงงานมากขึ้น พวกเขาจึงเล็งความไม่ปลอดภัยกับกลุ่มสตรีทอผ้า จึงได้เข้าไปสำรวจกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านดอนหลวง ได้คลุกคลีและสัมผัสกับกลุ่มอาชีพนี้ และพบปัญหาว่า การที่ชาวบ้านนั่งทอผ้านาน ๆ ประกอบกับขณะที่ทอผ้าจะมีฝุ่นละอองของเศษฝ้ายเล็กปริวกระจายขณะที่ทออยู่นั้น ชาวบ้านก็ไม่มีการป้องกันอันตรายใด ๆ จึงได้มีการประสานงานระหว่างหน่วยงานของทางเทศบาล และเจ้าหน้าที่อนามัยประจำหมู่บ้านเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้น ทั้ง 3 หน่วยงานได้มีการประสานกัน เพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านมีสุขภาพดี ซึ่งให้เห็นความสำคัญของการดูแลสุขภาพ อันตรายจากการประกอบอาชีพทอผ้า อันตรายจากฝุ่นฝ้าย และโรคที่เกิดขึ้นจากการประกอบอาชีพทอผ้า โดยทางเทศบาลก็จะช่วยในการจัดการด้านงบประมาณ อุปกรณ์ในการป้องกัน ประสานงานกับกลุ่มชาวบ้าน ให้รู้จักดูแลสุขภาพของตนเองให้ปลอดภัย ทางด้านเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยก็เข้าไปตรวจสุขภาพ อบรมให้ความรู้แก่ชาวบ้าน จากการตรวจสุขภาพของชาวบ้าน ผลจากการตรวจสุขภาพของคนในชุมชนโดยหน่วยงานของสถานีอนามัย เมื่อปี พ.ศ. 2549 โรคที่คนในชุมชนนี้เป็นมากที่สุดคือ ไข้เลือดออก รองลงมาความดันโลหิตสูง เบาหวาน และน้อยที่สุด คือ ระบบทางเดินหายใจ

ภาพ 4 โรคที่เกิดจากการประกอบอาชีพของชุมชนบ้านดอนหลวง ปี 2549

ที่มา: เพิ่มข้อมูลสถานีอนามัยบ้านดอนหลวง (ปี พ.ศ. 2549)

วิเคราะห์ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการด้านอาชีวอนามัยและความปลอดภัยในการทำงานทอผ้า กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านดอนหลวง จังหวัดลำพูน

การวิเคราะห์งานเพื่อความปลอดภัย เป็นวิธีการวิเคราะห์อย่างหนึ่งที่มีระบบ และมีเหตุผล ต่อสิ่งที่วิเคราะห์ ซึ่งโดยทั่วไปมักวิเคราะห์ในเรื่องงาน กระบวนการผลิต หรือวิธีการทำงานว่า ในองค์ประกอบของงานแต่ละอย่าง ขั้นตอนของกระบวนการผลิตแต่ละขั้นตอน หรือวิธีการทำงาน นั้นมีอะไรบ้างที่อาจเป็นสาเหตุที่อาจก่อให้เกิดอันตรายหรืออุบัติเหตุขึ้นมาได้ การวิเคราะห์สามารถ ทำให้ทราบได้ว่ามีอันตรายหรืออุบัติเหตุอะไรเกิดขึ้นและควรมีวิธีการป้องกันได้อย่างไร ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะยึดหลักการวิเคราะห์งานของระบบ JSA ในแต่ละขั้นตอนการผลิต

การผลิตผ้าทอแต่ละผืนให้ผู้บริโภคได้ใช้ จะต้องผ่านกระบวนการผลิตหลายขั้นตอน เช่นเดียวกัน ซึ่งในแต่ละขั้นตอนอาจก่อให้เกิดอันตราย การเจ็บป่วย และอันตรายแฝงที่มาจากการทำงานโดยที่เราคาดไม่ถึง ซึ่งก่อให้เกิดอันตราย ความเจ็บป่วย และสิ่งแวดล้อมแก่ผู้ทอผ้าได้ตลอดเวลา จากการสัมภาษณ์กลุ่มสตรีทอผ้าและผู้อาวุโสทำให้ทราบว่าความรู้ในการดูแลสุขภาพและการป้องกันอันตรายต่าง ๆ ในขณะปฏิบัติงานนั้นได้รับการถ่ายทอด และเรียนรู้มาจากสมาชิกในครอบครัว และเพื่อนบ้าน ด้วยการได้รับประสบการณ์มาด้วยตนเอง หรือจากการสังเกตเห็นว่าปฏิบัติแล้วได้ผล จึงนำไปปฏิบัติตาม ดังจะเห็นได้จากการดูแลสุขภาพตนเอง และสมาชิกในครอบครัวเมื่อเกิดอาการเจ็บป่วย ขึ้น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ด้านวัสดุศาสตร์

จากการศึกษาข้อมูลจากนักพัฒนาชุมชน และจากการสัมภาษณ์ประกอบการสังเกต กลุ่มสตรีทอผ้าและผู้อาวุโสบ้านคอนหลวง ในด้านวัสดุศาสตร์เพื่อหาอันตรายในระบบการทำงาน ทำให้ทราบว่า อันตรายต่าง ๆ ที่มีอยู่นั้นมีอะไรบ้าง โอกาสในการเกิดอุบัติเหตุหรือการบาดเจ็บ และเจ็บป่วยมีมากน้อยเพียงใด จะมีวิธีการหรือมาตรการในการแก้ไขป้องกันโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีอยู่หลายขั้นตอนดังนี้

1.1 การซ่อมแซมวัสดุอุปกรณ์

จากการสัมภาษณ์กลุ่มสตรีทอผ้าในด้านการเกิดอุบัติเหตุจากการผลิตหรือ ซ่อมแซมวัสดุอุปกรณ์มีบ้าง เช่น มีดบาด เลื่อยตำ กรรไกร ในอดีตวิธีการดูแลตนเอง และ สมาชิกในครอบครัวเมื่อเกิดการเจ็บป่วย ส่วนใหญ่ก็จะปล่อยให้หายเองตามธรรมชาติ กรณีที่มี บาดแผล เลือดออก ก็จะนำหญ้าชนิดหนึ่ง ที่ชาวบ้านเรียกว่า หญ้าดอกขาว นำมาขยี้หรือโขลกให้ ละเอียด แล้วพอกที่บาดแผลก็จะสามารถห้ามเลือด และช่วยสมานแผลได้ ประมาณ 2 – 3 วันแผล ก็หาย และไม่มีอาการอื่นแทรกซ้อน หรือไม่กี่วันทางจรจะเข้าที่แผลก็ช่วยได้ และในบริเวณ บ้านหรือสวนครัวก็จะมีปลูกพืชสมุนไพรไว้ประจำบ้าน เพื่อไว้ใช้เมื่อเกิดการเจ็บป่วย หรือ ใช้สำหรับเป็นเครื่องปรุงในการประกอบอาหาร เช่น จิง ข่า ตะไคร้ ว่านหางจระเข้ มะนาว เป็นต้น

ตามที่กล่าวไว้ข้างต้น จะเห็นได้ว่า กลุ่มสตรีทอผ้าและผู้อาวุโสในหมู่บ้าน คอนหลวงมีความรู้ในการดูแลสุขภาพของตนเอง และรู้จักวิธีการใช้สมุนไพรเพื่อบำรุงร่างกายให้ แข็งแรง ความรู้เหล่านี้คือภูมิปัญญาของมนุษย์ที่รู้จักการเรียนรู้ การลองผิดลองถูก เพื่อการมีสุขภาพ ที่ดี นอกจากนี้ความรู้เหล่านี้กลุ่มสตรีทอผ้า ได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน ส่วนใหญ่มักเป็นญาติพี่น้อง รวมถึงการประกอบอาชีพทอผ้านี้ต้องพบปะพูดคุยกันด้วย จึงต้องฟังพาอาศัยซึ่งกันและกัน

1.2 การย้อมเส้นฝ้าย

จากการสัมภาษณ์กลุ่มสตรีทอผ้าและผู้อาวุโส กล่าวว่า การย้อมเส้นฝ้ายในอดีต จะใช้สีย้อมธรรมชาติ ใช้วัสดุจากธรรมชาติ เช่น ขมิ้น คราม เปลือกและเนื้อไม้ประดู่ ใบไม้ เป็นต้น ซึ่งวัสดุเหล่านี้หาได้ในชุมชน หรือปลูกเองที่บ้าน

การย้อมสีธรรมชาติ จากการสัมภาษณ์กลุ่มสตรีและผู้อาวุโส เล่าว่า ในการย้อมสี ธรรมชาติ ไม่เคยเกิดการเจ็บป่วยหรือได้รับการบาดเจ็บจากขั้นตอนการย้อม พวกเขามีความเชื่อว่า วัสดุที่นำมาใช้ก็ไม่มีเป็นอันตราย ประกอบกับวัสดุที่นำมาใช้ยังสามารถนำมาปรุงอาหาร และใช้เป็น ยาสมุนไพรรักษาโรคได้ด้วย ปัจจุบันไม่นิยมย้อมสีธรรมชาติ เนื่องจากว่าวัสดุที่นำมาใช้ค่อนข้าง หายาก ส่วนวิธีการย้อมค่อนข้างยุ่งยากซับซ้อน สีที่ได้จะเป็นสีอ่อน ๆ ไม่ฉูดฉาด และสีไม่ติดทน

นาน ปัจจุบันมีการย้อมสีเส้นฝ้ายโดยใช้สีเคมีกันเป็นจำนวนมาก เพราะมีข้อดีมากกว่า สามารถตากในที่กลางแจ้งได้ สีไม่ตก ไม่ซีด และราคาของสีเคมีก็ไม่แพงมากนัก ที่สำคัญคือสามารถย้อมได้ง่าย ไม่ยุ่งยาก และผู้อาวุโสอีกท่านหนึ่ง ยังกล่าวอีกว่า “...ในอดีตแม่และยาย เล่าว่าการย้อมเส้นฝ้าย จะไม่ใช่ถุงมือ หรือเครื่องป้องกันอะไรเลย ก็ไม่เคยมีอาการแพ้ เกิดผื่นคันแต่อย่างใด แต่ว่าเล็บมือจะเป็นสีคล้ำ ๆ พวกเขาเชื่อว่าไม่เป็นอันตราย เนื่องจากเป็นสีที่ได้จากธรรมชาติ จึงใช้วิธีการล้างด้วยน้ำสะอาด น้ำมะนาวจัดให้สีที่ติดนิ้วมือ ตามแขนขจัดด้วยน้ำมะนาวก็ออกแล้วด้วย แต่มีบางคนเกิดอาการผื่นคันจากการย้อม มักจะใช้เหง้าขมิ้นทาผิวที่เกิดผื่นคัน ทาทิ้งไว้สักครู่อาการผื่นคันก็ยุบลง และไม่เกิดอาการคันอีก ขมิ้นโดยปกติมักปลูกไว้ตามบ้าน เพราะใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง ทั้งใช้เป็นยา และปรุงแต่งอาหาร...”

การย้อมสีเคมี จากการสัมภาษณ์กลุ่มสตรี กล่าวว่า เมื่อเริ่มใช้สีเคมีย้อมเส้นฝ้าย ช่วงแรก ๆ ก็เคยเกิดอาการอาการแพ้ตา เวียนศีรษะจากกลิ่นสีย้อม และมีอาการผื่นคันตามผิวหนัง เนื่องจากไม่ใช่ถุงมือ ผ้าปิดจมูก ขณะที่มีการย้อม วิธีการรักษาคือ เมื่อมีอาการแพ้ตา จะใช้วิธีการล้างตาด้วยน้ำสะอาด เมื่อมีอาการเวียนศีรษะ ก็จะทานยาพาราเซตามอล แก้อาการเวียนศีรษะ ยาลมท้อง ยาขับลม และพักผ่อน นอกจากนี้กลุ่มสตรีทอผ้าท่านหนึ่งยังได้อธิบายอีกว่า “... หลังจากที่มีหน่วยงานสถานีอนามัยบ้านดอนหลวง นักพัฒนาชุมชน เทศบาลตำบลแม่แรง และหน่วยงานจากโครงการฝ้ายแกมไหม ได้เข้าไปให้การฝึกอบรมและให้ความรู้ด้านอันตรายจากสีเคมี ซึ่งให้ถึงอันตรายจากสารเคมีเมื่อเข้าสู่ร่างกาย แล้วมีผลต่อสุขภาพ ทำให้กลุ่มสตรีทอผ้าได้ตระหนักและเห็นความสำคัญมากขึ้น ปัจจุบันกลุ่มสตรีทอผ้า จึงหันมาใช้ถุงมือ ผ้าปิดจมูกทุกครั้งเวลาใช้สีเคมี และใช้ผ้าปิดจมูกขณะที่ทำงานกันมากขึ้น...”

2. ด้านกระบวนการทอผ้า

จากการสัมภาษณ์กลุ่มสตรีทอผ้าและผู้อาวุโส เล่าว่า การทอผ้านาน ๆ มักจะมีผลต่อสุขภาพ คือ การปวดเมื่อยตามตัว ปวดหลัง เอว ปวดขา ปวดแขน ปวดคอ ปวดขาไหล่ ปวดนิ้วมือ ปวดข้อ ต้นคอ ไหล่ และปวดเท้าที่เหยียบที่ทอผ้า อันเนื่องมาจากการที่นั่งทอผ้าอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานาน ประมาณวันละ 5-10 ชั่วโมงต่อวัน ทำให้เกิดการเมื่อยล้า แต่พวกเขาก็ถือว่าเป็นเรื่องปกติ อีกทั้งมีความเชื่อว่าการทอผ้ายังเป็นการออกกำลังกายอย่างหนึ่ง เพราะใช้ทั้งกล้ามเนื้อ มือ เท้า ขณะทอผ้าไปมา และการไถ่นอนพักผ่อนอย่างเพียงพอจึงมักไม่ค่อยเจ็บป่วย หรือเกิดโรคได้ง่าย วิธีการรักษาอาการปวดเมื่อย จากแบบสัมภาษณ์อาการปวดเมื่อยกับกลุ่มสตรีทอผ้า คือ รักษาบ้าง ปล่อยให้หายเองบ้าง หากรู้สึกปวดมากก็จะทานยาแก้ปวด พวกพาราเซตามอล ใช้บริการการนวด

แผนโบราณ บางครั้งก็ให้ลูกหลานเหยียบหลัง ขา แขน แล้วยอนพักผ่อน นอกจากนี้กลุ่มสตรีทอผ้าท่านหนึ่ง มีความเชื่อว่า “...การรับประทานอาหารที่ไม่สะอาด การรับประทานอาหารที่มีสัณผสมอาหาร การเลือกรับประทานอาหารไม่ครบ 5 หมู่ มีโอกาสที่จะรับเชื้อโรคต่าง ๆ เข้าสู่ร่างกาย อันเป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดโรค การรับรู้ความไม่สบาย เมื่อร่างกายเจ็บป่วยหรือการปฏิบัติตนเอง ด้วยการออกกำลังกาย ก็เป็นส่วนสำคัญทำให้ร่างกายแข็งแรง มีความปลอดภัยที่จะเกิดภาวะเชื้อโรคเข้าสู่ร่างกายได้ยาก และโอกาสที่จะเกิดภาวะแทรกซ้อนต่าง ๆ ก็น้อยลง...” ผู้อาวุโสท่านหนึ่งยังเพิ่มเติมอีกว่า “...ในอดีตเวลามีอาการปวดเมื่อยตามเนื้อตัวมาก คนเฒ่า คนแก่เขาก็ใช้พวกรากไม้ ใบไม้ มาต้มให้ดื่ม อาการมันก็ดีขึ้นนะ ถ้าเป็น ไม่ค่อยมาก ก็จะให้ลูกหลานเหยียบหลังและขาให้แล้ว ก็นอนพัก ดื่นเข้ามาอาการก็ดีขึ้น สามารถที่จะทอผ้าได้ต่อไป...” แต่ปัจจุบันนี้ก็มีส่งเสริมสุขภาพโดยทางหน่วยงานสาธารณสุข ได้อบรมให้ความรู้เรื่องสุขภาพ การออกกำลังกาย ส่งเสริมให้มีการปั่นจักรยาน ทำให้ชาวบ้านเล็งเห็นความสำคัญกับสุขภาพมากขึ้น ทุกเช้ามีกลุ่มแม่บ้านบางกลุ่มก็จะปั่นจักรยานออกกำลังกายกันแต่เช้า และผู้อาวุโสอีกท่านหนึ่ง กล่าวเสริมอีกว่า “...ชาวบ้านสมัยก่อนชอบทานอาหารพวกผักใบเขียวต่าง ๆ ผักก็หาได้ตามบริเวณบ้านทั้งที่ปลูกกินเองบ้าง ขึ้นเองก็มี ไม่ได้ใส่สารเคมีเหมือนอย่างปัจจุบัน ในอดีตหากไปทำไร่ ทำนา ก็ใช้วิธีการเดิน เพราะการเดินเป็นการออกกำลังกาย และมีความเชื่อว่าการเดินไปทำงาน และรับประทานอาหารที่สะอาด ปลอดภัยพินันทำให้ผู้อาวุโสที่อายุมาก ๆ มีสุขภาพที่แข็งแรง ...”

แนวทางการป้องกันอุบัติเหตุ/สุขภาพ จากการทำงานทอผ้า

จากการสัมภาษณ์กลุ่มสตรีทอผ้าและผู้อาวุโส เล่าคล้ายกันว่า อุบัติเหตุหรือการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นนั้นมาจากตัวบุคคล เมื่อเกิดการเจ็บป่วยหรือไม่สบาย ก็ไม่ควรที่จะฝืนทำงาน ควรมีการจัดการเก็บวัสดุอุปกรณ์ให้เป็นระเบียบ ตรวจสอบอุปกรณ์ทุกครั้งก่อนใช้งาน ถ้าหากพบว่าอุปกรณ์ชำรุดต้องทำการซ่อมแซม และทดลองใช้งานก่อนเพื่อความปลอดภัยต่อผู้ใช้ และใช้ผ้าปิดจมูกทุกครั้งขณะทอผ้า และข้อมสีกะมီ นอกจากนี้ควรมีการส่งเสริมความปลอดภัย ซึ่งจะเป็นการป้องกันไม่ให้กลุ่มสตรีทอผ้าตกอยู่ในภาวะที่เสี่ยงแล้ว ยังเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันอุบัติเหตุให้กับกลุ่มสตรีทอผ้า เพื่อการประกอบอาชีพด้วยความปลอดภัยดังนี้

1. สถานที่ประกอบอาชีพและอุปกรณ์ต่าง ๆ นั้น จะต้องจัดการดูแลรักษามั่นเสมอ ตลอดจนควบคุมให้เป็นสถานที่ที่ไม่มีอันตรายหรือเอื้อต่อความปลอดภัย เนื่องจากว่าเป็นสถานที่ที่เราจะต้องทำงานตลอดเวลาอย่างน้อยวันละ 7-8 ชั่วโมง เช่น อุปกรณ์ชำรุดหากไม่มีการตรวจสอบก่อนใช้งาน เมื่อนำมาใช้จากก่อให้เกิดอันตรายและบาดเจ็บ นอกจากนี้ยังทำให้ไม่เสียเวลาในการทำงาน สูญเสียค่าใช้จ่ายในการรักษา

2. การปลูกฝังความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติเกี่ยวกับความปลอดภัยให้ถูกต้อง เพราะตราบใดที่กลุ่มสตรีทอผ้ายังมีความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติในเรื่องของการป้องกันอุบัติเหตุในทิศทางลบแล้วจะทำให้ยากต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม

3. กลุ่มสตรีทอผ้าจะต้องได้รับการสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิด ทั้งวิธีการคิด การปฏิบัติในเรื่องความปลอดภัยให้ถูกต้อง รวมทั้งการรับรู้ และความรู้เกี่ยวกับความปลอดภัยประกอบกันไป เนื่องจากว่าอุบัติเหตุจากการทำงานนั้นล้วนมาจากตัวของผู้ประกอบอาชีพเอง ถ้าหากเรามีความรู้ ทัศนคติที่ดี จะทำให้สามารถป้องกันอุบัติเหตุต่าง ๆ ไม่ให้เกิดขึ้นได้ และยังทำให้เราทราบได้ว่าสาเหตุของอันตรายจากการทำงานว่าเกิดจากอะไร แล้วจะดำเนินการแก้ไขไม่ให้เกิดขึ้นขณะปฏิบัติงาน

ดังนั้นเมื่อบุคคลมีความรู้ในด้านสุขภาพที่ดี อาจทำให้บุคคลนั้นมีทัศนคติที่ดีต่อสุขภาพ และอาจส่งผลให้มีพฤติกรรมด้านสุขภาพที่ดีด้วย